

Ebû Dâvûd'un Sünen'inde Yer Alan Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kırâ'ât Üzerine Kıraat İlmî Açısından Bir Değerlendirme: 'Avnu'l-Ma'bûd Örneği

An Assessment of Kitâb al-Hurûf wa-l-Qirâ'ât in Abû Dâwûd's
Sunan in Terms of Qur'an Recitation/Qirâ'ât Science: The Example
of 'Awn al-Ma'bûd

Eren PİLGİR

Arş.Gör., Marmara Üniversitesi Res. Asst., Marmara University
İlahiyat Fakültesi Theology Faculty
Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî Department of Department of Qur'anic
Anabilim Dalı Recitation
İstanbul | Türkiye İstanbul | Türkiye
eren.pilgir@marmara.edu.tr orcid.org/0000-0002-1077-227X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | İnceleme Makalesi Article Types | Examination Article
Geliş Tarihi | 17 Eylül 2021 Received | 17 September 2021
Kabul Tarihi | 06 Aralık 2021 Accepted | 06 December 2021
Yayın Tarihi | 30 Aralık 2021 Published | 30 December 2021

Atıf | Cite as

Pilgir, Eren. "Ebû Dâvûd'un Sünen'inde Yer Alan Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kırâ'ât Üzerine Kıraat İlmî Açısından Bir Değerlendirme: 'Avnu'l-ma'bûd Örneği [An Assessment of Kitâb al-Ĥurûf wa-l-Qirâ'ât in Abû Dâwûd's Sunan in Terms of Qur'an Recitation | Qirâ'ât Science: The Example of 'Awn al-Ma'bûd]". *Tokat İlmîyat Dergisi* | *Tokat Journal of İlmîyat* 9/2 (Aralık | December 2021), 511-535.
<https://doi.org/10.51450/ilmiyat.997105>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
| This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Turkey.
<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

An Assessment of *Kitāb al-Ḥurūf wa-l-Qirāʾāt* in Abū Dāwūd's *Sunan* in Terms of Qurʾān Recitation/*Qirāʾāt* Science: The Example of *ʿAwn al-Maʿbūd*

Abstract: Muslims came across some kind of problems in understanding of Qurʾān following the death of Saint Prophet (PBUH). The reason why this occurred was that the people they addressed and the mentality level these people had differed, there appeared some problems among the Muslims and they encountered different nations because of the extension of the Islamic geography and thus the Arabic language lost its previous authenticity although Qurʾān and hadiths preserved their originality. Consequently, on the one hand, while the Qurʾān was being examined thoroughly, on the other hand, the hadiths were determined. Hence, throughout Hijri, the second century, the religious disciplines such as kalām, tafsīr, Qurʾān recitation/qirāʾāt, fiqh and mysticism began to become an independent discipline by producing their first classics. However, although the disciplines mentioned became independent, they continued to benefit from each other. In addition, each of these disciplines continued to provide materials to another discipline. The first of these is hadith and qirāʾāt. Because, the science of Ḥadith is the source of the Qurʾān recitation/qirāʾāt science basically in two subjects. The first of those is the seven-letter license on which the science of Qurʾān recitation/qirāʾāt is based and the second is the chapter of *Kitāb al-Ḥurūf wa-l-Qirāʾāt* in which there is information containing both procedural and farsh al-ḥurūf differences. The narrations about seven letters became the primary source of the qirāʾāt discipline in terms of understanding the content of the qirāʾāts and revealing the relationship between the seven letters and qirāʾāt. Consequently, from the first period, those interested in the qirāʾāt discipline tried to reach this result by analyzing the so-called seven-letter narrations. In the Kutub al-sittah, *Kitāb al-Ḥurūf wa-l-Qirāʾāt*, as a chapter title, is located in the Sunan of Abū Dāwūd (d. 275/889) and Tirmidhī (d. 279/892). In the works concerned, the information available under the title *Kitāb al-Ḥurūf wa-l-Qirāʾāt* is generally read by using the commentaries of these works. However, the fact that these researches are mostly commented on by ḥadith scholars causes these works to have some shortcomings in some places. Because, the accumulation in the ḥadith books is related to different fields such as tafsīr, fiqh, kalām, mysticism and qirāʾāt. Therefore, in this study, it was aimed to analyze the information that Şemsu'l-Ḥaqq b. Emīr ʿAlī al-ʿAzīmābādī wrote a comment called *ʿAwn al-Maʿbūd* (d. 1329/1911) placed with the title of *Kitāb al-Ḥurūf wa-l-Qirāʾāt* in terms of the Qurʾān recitation/qirāʾāt science. The second aim is to give more valid perspective to ones that analyze *Sunan* by means of commentary *ʿAwn al-Maʿbūd* by classifying the explanations in this section as well as to draw attention to the fact that accounts compiled in hadith books should be expounded by scholars that are competent in relevant knowledge, which would ease more profound commentaries. As a result of this study, it was pointed out to what extent the negatives by the fact that the commentators who wrote works on ḥadith books were not component in the sections they commented on. In this context, firstly ʿAzīmābādī's biography despite being short was included in the article. After that, the method that he followed in the work called *ʿAwn al-Maʿbūd* was analyzed. In terms of qirāʾāt science, ʿAzīmābādī, who is seen to make an annotation without determining any method, did not provide information as an introduction to the chapter, unlike classical and modern commentaries. It has been determined that the author, who does not use recitation sources except for the work called Ghayth al-nefʿ *fi al-Qirāʾāt al-Sabʿ* on *Ḥirz al-Amānī wa-Wajh al-Tahānī*, which was written by al-Qāsim b. Firruh al-Shāṭibi (d. 590/1194) and which are among the basic works of seven qirāʾāt teachings, mostly make use of dictionaries and tafsīr. It

has been understood that the author used the works mentioned irregularly. All these deficiencies caused 'Azîmâbâdî to present contradictory information and to convey false information during the commentary. Consequently, we were faced with an irregular and superficial commentary in terms of qirâ'ât science.

Keywords: Qur'ân recitation/Qirâ'ât, Ĥadith, *Sunan of Abû Dâwûd*, *Kitâb al-Ĥurûf wa-l-Qirâ'ât*, *ʿAwn al-Ma'bud*.

Ebû Dâvûd'un Sünen'inde Yer Alan Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kirâ'ât Üzerine Kıraat İlmi Açısından Bir Değerlendirme: 'Avnu'l-ma'bud Örneği'

Öz: Müslümanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra Kur'an-ı Kerim'i anlamada birtakım problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu durumun ortaya çıkmasında; Kur'an ve hadislerin sabitesini korumasına rağmen onların hitap ettiği insanlar ve o insanların zihni düzeyinin farklılaşması, Müslümanlar arasında birtakım problemlerin yaşanması, İslam coğrafyasının genişlemesi sebebiyle onların farklı milletlerle karşılaşmaları ve bu duruma binaen Arap dilinin eskiye nazaran otantikliğini kaybetmesi etkili olmuştur. Bu nedenle olsa gerek bir taraftan Kur'an bütün yönleriyle incelenirken diğer taraftan hadislerin tespiti yapılmıştır. Böylece hicrî II. yüzyıl boyunca kelam, tefsir, kıraat, hadis, fıkıh ve tasavvuf gibi dinî disiplinler ilk klasiklerini üretmek müstakil birer disiplin hâline gelmeye başlamıştır. Ancak zikri geçen ilim dalları her ne kadar müstakilleşmiş olsa da birbirlerinden istifade etmeyi sürdürmüşlerdir. Ayrıca bu disiplinlerden her biri bir başka disipline malzeme sunmaya devam etmiştir. Bunların başında ise hadis ve kıraat ilmi gelmektedir. Zira Hadis ilmi, kıraat ilmine temel olarak iki konuda kaynaklık etmektedir. Bunlardan ilki kıraat ilminin kaynağı *yedi harf* ruhsatı ile alakalı rivayetler, ikincisi ise hem usûl hem de ferşî farklılıkları barındıran bilgilerin yer aldığı *Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kirâ'ât* bölümüdür. Yedi harf ile alakalı rivayetler, kıraatlerin mahiyetinin anlaşılması ve yedi harf-kıraat ilişkisinin ortaya konulması açısından kıraat ilminin birincil kaynağı olmuştur. Bu sebeple ilk dönemden itibaren kıraat ilmiyle meşgul olanlar söz konusu yedi harf rivayetlerini değerlendirerek bir sonuca varmaya çalışmışlardır. *Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kirâ'ât* ise bab başlığı olarak kütüb-i sitte içerisinde Ebû Dâvûd'un (öl. 275/889) ve Tirmizî'nin (öl. 279/892) *Sünen*'inde yer almaktadır. İlgili eserlerde *Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kirâ'ât* başlığı altında var olan bilgiler, genelde bu eserlerin şerhlerinden istifade edilerek okunmaktadır. Ancak söz konusu çalışmaların çoğunlukla hadis âlimleri tarafından şerh edilmesi bu eserleri yer yer bazı eksikliklerle muallel kılmaktadır. Zira hadis kitaplarında var olan birikim tefsir, fıkıh, kelam, tasavvuf ve kıraat gibi farklı alanlara da aittir. Binaenaleyh bu çalışmada, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i üzerine 'Avnu'l-ma'bud adlı şerh yazar Şemsü'l-Ĥakîk b. Emîr 'Alî el-'Azîmâbâdî'nin (öl. 1329/1911) *Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kirâ'ât* başlığı altında yer verdiği bilgilerin kıraat ilmi açısından tahlîli amaçlanmıştır. Çalışmanın bir diğer amacı ise hadis edebiyatının önde gelen metinlerinden biri olan *Sünen*'i

* Bu makale, Kıraat-Hadis ilişkisi bağlamında geniş kapsamda hazırlamayı planladığımız çalışmanın bir parçasıdır. Bu vesileyle evvela bu makaleyi kaleme alma hususunda bana yol gösteren ve çalışmanın her aşamasında kıymetli katkılar sunan hocam Prof. Dr. Kadir Demirci'ye ve makaleyi okumak suretiyle sunmuş olduğu değerlendirmelerden yararlandığım Dr. Öğr. Üyesi Recep Ertuğay hocama teşekkür ederim. Her ne kadar işaret etmiş olduğu hususların tamamını metne yansıtmasam da önerilerinden istifade ettiğim Doç. Dr. Enes Topgül hocama ve hemen her akademik çalışmamda olduğu gibi bu çalışmaya da son hâlini verme noktasında yardımlarını esirgemeyen eşim Hilal Nur Hanım'a müteşekkirim.

‘Avnu’l-ma‘bûd şerhi üzerinden takip eden kişilere, bu bölümde geçen izahları kısmen tashihe tabi tutarak daha sahih bir bakış açısı sunmak ve temel hadis kitaplarında var olan rivayetlerin alanında uzman kişiler tarafından şerh edilmesi gerektiğine dikkat çekerek daha derinlikli çalışmaların yapılmasına alan açmaktır. Bu inceleme ile beraber hadis kitapları üzerine eser kaleme alan şarihlerin, şerh ettikleri bölümlerde yetkin olmamalarının ortaya çıkardığı olumsuzlukların hangi boyutta olduğuna işaret edilmiştir. Bu çerçevede makalede ilk olarak ‘Azîmâbâdî’nin kısa da olsa biyografisine yer verilmiştir. Ardından onun ‘Avnu’l-ma‘bûd adlı eserinde takip ettiği yöntemin tahlili yapılmıştır. Kıraat ilmi açısından herhangi bir yöntem belirlemeden şerh yaptığı görülen ‘Azîmâbâdî, klasik ve modern şerhlerin aksine bölüme giriş mahiyetinde de bilgi vermemiştir. Kısım b. Fırruh eş-Şâtîbî’nin (öl. 590/1194) yazdığı ve yedi kıraat tedrisatının temel eserlerinden olan *Hîrzü’l-emânî* ve *vechü’t-tehânî* üzerine kaleme alınan *Çaysü’n-nef’ fi’l-kırâ’âtî’s-seb’* adlı eser hariç kıraat kaynağı kullanmayan müellifin daha çok sözlük ve tefsirlerden istifade ettiği tespit edilmiştir. Yazarın söz konusu eserleri de düzensiz kullandığı görülmüştür. Tüm bu eksiklikler ‘Azîmâbâdî’nin şerh esnasında birbiriyle çelişkili bilgiler sunmasına ve yanlış bilgiler aktarmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak kıraat ilmi açısından düzensiz ve sathi bir şerh ile karşı karşıya kalınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Hadis, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, *Kitâbü’l-Hurûf ve’l-Kırâ’ât*, ‘Avnu’l-ma‘bûd.

Giriş

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vefatına kadar olan süre zarfında Müslümanlar, Kur’ân-ı Kerim’i anlamada hem onu tebliğ eden Peygamber’in aralarında olması sebebiyle hem de Kur’an’ın indiği zeminin bizzat yaşadıkları ortam olması hasebiyle herhangi bir problemle karşı karşıya kalmamışlardır. Ancak bu durum Hz. Muhammed’in (s.a.v.) vefatından sonra farklı bir hâl almış; Kur’an ve hadisler sabitesini korurken onların hitap ettiği insanlar ve o insanların zihni düzeyi farklılaşmıştır. Öte yandan Müslümanlar arasında birtakım problemlerin yaşanması, İslam coğrafyasının genişlemesi sebebiyle onların farklı milletlerle karşılaşmaları ve bu duruma binaen Arap dilinin eskiye nazaran otantikliğini kaybetmesi dinî metinlerle muhatapları arasındaki mesafeyi daha da açmıştır.¹ Türker’in ifadesiyle, “bu nedenle Müslümanlar, Kur’ân ile kendileri arasındaki irtibatın sürekliliğini sağlamak için bütün yönleriyle Kur’ân’ı incelemeye ve Hz. Peygamber’in hadislerini tespitte girişmişlerdir ki naklî bilimlerin tedvin süreci bu çalışmalarla başlamıştır.”² Dolayısıyla hicrî II. yüzyıl boyunca kelam, tefsir, kıraat, hadis, fıkıh ve tasavvuf gibi dinî disiplinler ilk klasiklerini üreterek müstakil birer disiplin hâline gelmeye başlamıştır.³

¹ Ömer Türker, *Anlamı Tamamlamak: İslam Düşünce Geleneğinin Anadolu Coğrafyasındaki Bileşenleri* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020), 14-16.

² Türker, *Anlamı Tamamlamak*, 16.

³ Ömer Türker, *İslam’da Metafizik Düşünce: Kindî ve Fârâbî* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2019), 11-15.

H. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan ve fitne hareketlerinin sonucunda ortaya çıkan güvensizliğin artarak devam etmesi ve yine aynı nedenlere bağlı olarak fikrî tartışmaların cereyan etmesi, ayrıca bu meselelerin fikrî ekoller arasında tartışılır hâle gelmesi hicrî III. yüzyılda temel hadis kitaplarının yazılmasını tetiklemiştir. Kaleme alınan bu eserler daha sonra *Kütüb-i sitte* adıyla anılmıştır.⁴ Hicrî III. yüzyılda telif edilen bu eserlerde yer alan yedi harf rivayetleri, yedi harfin ve kıraatlerin mahiyetinin anlaşılması açısından kıraat ilminin birincil kaynağı olmuştur.⁵ İlk dönemden itibaren kıraat ilmiyle meşgul olan hemen herkes kaleme alınan hadis kitaplarındaki yedi harf rivayetlerini değerlendirmiş ve bu değerlendirmeler üzerinden bir sonuca varmaya çalışmıştır.⁶ Yine bu eserlerin bazılarında bulunan *Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Ķirâ'ât*⁷ bölümleri kıraat ilminin temel referansları arasında yerini almıştır.

Bu çalışmada ilgili kaynaklar arasından Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde yer alan *Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Ķirâ'ât* bölümü söz konusu eserin şerhlerinden biri olan 'Avnu'l-ma'bûd adlı şerh çerçevesinde ele alınacaktır. Böyle bir çalışmanın kaleme alınmasındaki temel amaç ise Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inin 'Avnu'l-ma'bûd adlı şerhinin günümüzde yaygın olarak okutulması sebebiyle bundan sonraki süreçte okuyucuları daha dikkatli olmaya sevk etmek ve şerhle ilgili tespit edilen aksaklıkları kıraat ilmi kaynak ve yöntemi açısından değerlendirmektir.

Bütün bunlara rağmen ifade etmek gerekir ki şerhler birçok alanda büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Fakat şerhlerin her bakımdan daha iyi bir düzeye gelebilmesi için bu şerhlerin içeriklerinin ve metotlarının akademik olarak incelenmesi gerekmektedir.⁸ Şöyle ki herhangi bir ilmi değer taşıyan kitabın bir kişi tarafından baştan sona şerh edilmesi çalışmanın derinliği açısından çok sağlıklı gözükmemektedir. Bu yöntemin uygulanmaya devam etmesi hâlinde şerhlerde sathi değerlendirmelerle

⁴ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 83.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013); Muhammed Fehd Ĥârûf, *el-Kirâ'ât ve'l-ahrufu's-seb'a* (Dımaşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2009).

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdurrahman b. İsmâ'îl b. İbrâhîm Ebû Şâme el-Maĥdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'alleku bi'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1986), 77-145; Ebû'l-Ĥayr Muhammed b. Muhammed b. 'Alî b. Yûsuf ibnû'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Ķirâ'âti'l-'aşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Dımaşk: Dâru'l-Ġavşânî, 2018), 1/143-206.

⁷ Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ b. Sûrah b. Mûsâ İbnü'd-Ďahhâk et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Râ'îd b. Şabrâ Ebî 'Alfa (Riyâd: Dâru'l-Ĥadâra, 2015), 517-571.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Salih Karacabey, *Hattabi'nin Hadis İlmindeki Yeri ve Şerh Metodu* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990); Ali Saranç, *Kirmânî'nin el-Kevâkibü'd-Derârî'deki Şerh Metodu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010); Harun Özbek, *Kastallânî'nin Hayatı ve İrşâdu's-Sârî Adlı Eserindeki Şerh Metodu* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

karşı karşıya kalınma ihtimali de artacaktır. Dolayısıyla söz konusu bu çalışmanın amacı zinhar büyük emek ürünü bu ve benzeri çalışmaları yıpratmak değil, aksine daha kapsamlı ve derinlikli şerh çalışmaları yapılması gerektiğine işaret ederek ilmî kaliteyi daha yüksek bir noktaya çıkarma arzudur.

‘Azîmâbâdî’nin ‘Avnu’l-ma‘bûd adlı eseriyle alakalı iki adet makale kaleme alınmıştır.⁹ “Azîmâbâdî’nin “Avnu’l-Ma‘bûd” adlı Ebû Dâvûd Şerhinin Metodolojik Açıdan İncelenmesi” adlı makalede, bazı hadislerin şerhi üzerinden ‘Azîmâbâdî’nin şerh yöntemi tespit edilmeye çalışılırken, “Şerhlerde Mehdilik Meselesi ve Sünnî-Şîî Tartışması: Azîmâbâdî’nin Ebû Dâvûd Şerhi Örneği” adlı makalede ise ‘Azîmâbâdî’nin Kitâbü’l-Mehdî bölümünde yapmış olduğu şerh dikkate alınarak Sünnilik ve Şiilik arasında var olan fikrî bir problem üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla her iki çalışmada da ‘Azîmâbâdî’nin Kitâbü’l-Hurûf ve’l-Kırâ’ât adlı başlık altında kullandığı kaynaklar ve şerh yöntemi kritik edilmemiştir. Zikri geçen makalelerin yanı sıra ‘Azîmâbâdî’nin ‘Avnu’l-ma‘bûd şerhiyle ilgili bir doktora tezi hazırlanmaktadır.¹⁰

Makalede evveleminde, ‘Azîmâbâdî’nin özlü bir biyografisi ele alındıktan sonra müellifin Kitâbü’l-Hurûf ve’l-Kırâ’ât bölümünün şerhinde kullanmış olduğu kaynaklara ve şerh metoduna yer verilip bu kaynakların ve şerh metodunun kıraat ilmi açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Söz konusu değerlendirme yapılırken şerhte kullanılan kaynakların kaynak değerini sorgulamak ve şerh metodunun da konumunu tespit etmek için ilgili başlıklar altında kıraat ilminin temel kaynaklarına kısa da olsa değinilecektir. Son olarak ‘Azîmâbâdî’nin Kitâbü’l-Hurûf ve’l-Kırâ’ât bölümünde değerlendirdiği hadisler, onun şerh metoduna göre tasnif edilip şerhte yapılan bilgi aktarımları tahlil edilecektir. Her bir başlık altında eksik ya da yanlış olduğu tespit edilen bilgiler temel kıraat kaynakları kullanılarak tashih edilecektir.

1. ‘Azîmâbâdî’nin Kısa Biyografisi

‘Azîmâbâdî 1857 yılında Pakistan’ın Azîmâbâd (Patna) şehrinde doğmuştur. Ehl-i hadîs¹¹ anlayışına sahip olan ‘Azîmâbâdî¹² sırasıyla Azîmâbâd,

⁹ Fethullah Yılmaz, “Azîmâbâdî’nin “Avnu’l-Ma‘bûd” adlı Ebû Dâvûd Şerhinin Metodolojik Açıdan İncelenmesi”, *Ekev Akademi Dergisi* 19/63 (2015), 93-115; Nurullah Agitoğlu, “Şerhlerde Mehdilik Meselesi ve Sünnî-Şîî Tartışması: Azîmâbâdî’nin Ebû Dâvûd Şerhi Örneği”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2017), 932-950.

¹⁰ Seyit Ali Cantürk, *Avnu’l-Ma‘bud Çerçevesinde Azimabadi’nin Hadisçiliği ve Şerh Metodu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi).

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: İfav Yayınları, 2015), 61.

¹² Mehmet Özşenel, *Pakistan’da Hadis Çalışmaları* (İstanbul: İfav Yayınları, 2014), 112.

Leknev, Muradâbâd ve Delhi'de dönemin büyük âlimlerinden Façlullâh b. Ni'metillâh el-Leknevî, Beşîruddîn el-‘Uşmânî el-Kannûcî, Nezîr Ĥuseyn ed-Dihlevî ve Ĥuseyn b. Muĥsin es-Sub‘î el-Enşârî'den dersler almıştır.¹³ 20 Mart 1911'de vefat eden müellifin başlıca eserleri şunlardır: *Ġâyetü'l-makşûd fi ĥallî Süneni Ebî Dâvûd*, *‘Avnu'l-ma‘bûd şerĥu Süneni Ebî Dâvûd*, *et-Ta‘lîku'l-muĥnî ‘alâ Süneni'd-Dârekuĥnî*, *el-Vicâze fi'l-icâze*, *i‘lâmu ehli'l-‘asr bi aĥkâmi rek‘ateyi'l-fecr*, *‘Ukûdü'l-cumân fi cevâzi ta‘lîmi'l-kitâbeti li'n-nisvân*, *el-Aĥvâlü's-saĥîha fi aĥkâmi'n-nüsükiyye*, *el-Meĥâlibü'r-refi‘a fi'l-mesâili'n-nefise*, *Ġunyetü'l-elmâ‘î*, *el-Ķavlü'l-muĥakkik fi taĥkiki iĥşâ‘i'l-behâ‘im*.¹⁴

2. ‘Azîmâbâdî'nin Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kırâ'ât Bölümünde Takip Ettiği Metot ve Bu Metodun Kıraat İlmi Açısından Kritiği

2.1. Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kırâ'ât Bölümünün Muhtevası

Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kırâ'ât, Ebû Dâvûd'un Sünen'inin yirmi dokuzuncu kitabıdır. Kitap içerisinde kırk adet hadis bulunmakta olup bunların üç tanesi mevkuf, diğerleri merfûdur.¹⁵

‘Azîmâbâdî *Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kırâ'ât* şerhine başlamadan önce bölüme giriş mahiyetinde hiçbir bilgi vermemiştir. Hâlbuki hem klasik şerhlerde¹⁶ hem de modern şerhlerde,¹⁷ şerhten önce kitap hakkında genel bilgiler verilmektedir. Bu nedenle öncelikle giriş mahiyetinde kısa da olsa *harf* ve *kıraat* kelimelerinin sözcük ve ıstılah anlamına değinilip daha sonra bölüm içerisinde var olan hadislerin kıraat ilmi açısından değerlendirilmesine geçilecektir.

Harf; bir nesnenin ucu ve kenarı anlamlarına gelmektedir. *Hurûf* ve *ahruf* olmak üzere iki çoğul kullanımı vardır.¹⁸ Sözlükte *okumak* anlamına gelen kıraat, ıstılahta; *Kur‘ân-ı Kerim lafızlarının eda edilmesi, hafz-isbât, tahrik-sükun, fasl-vasl vb. durumlarda vuku bulan farklılıkları ve ittifakları, onları nakleden imama nispet ederek ortaya koyan bir ilim* olarak tarif edilmektedir.¹⁹

¹³ Mehmet Âkif Aydın, “Azîmâbâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/329.

¹⁴ Özşenel, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları*, 112-113; Aydın, “Azîmâbâdî”, 4/329.

¹⁵ Mehmet Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i: Kaynakları ve Tasnif Metodu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 359.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Zişan Türcan, *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 257.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Muĥammed Emin ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Ĥuseyn el-Ürmî, *Şerĥu Süneni İbn Mâce*, thk. Ĥâsim Muĥammed ‘Alî Ĥuseyn Meĥdî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2016), 51-52.

¹⁸ Râġıb el-İsfahânî, *Müfredât: Kur‘ân Kavramları Sözlüğü*, trc. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 384.

¹⁹ Ebû'l-Ĥayr Muĥammed b. Muĥammed b. ‘Alî b. Yûsuf ibnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-muĥri‘în ve müşşidü'l-tâlibîn*, thk. Nâşır Muĥammedî Muĥammed Câd (Riyâd: Dâru'l-Meymân, 2014), 61; Aĥmed b. Muĥammed b. Abdülġanî el-Bennâ, *İthâfî fudâlâ‘i'l-beşer bi'l-kırâ‘ati'l-erba‘ate aşer*, thk. Şa‘bân Muĥammed İsmâ‘îl (Beyrût: Dâru İbn Ĥazm, 2010), 1/89; Abdulfettâĥ Abdülġanî

Dolayısıyla *Kitâbü'l-Ḥurûf ve'l-Ḳırâ'ât* bölümü içerisinde yer alan hadislerde işaret edilen kelimelerin eda keyfiyeti ve bu eda keyfiyetinin kıraat ilmiyle olan ilgisi mevzu bahistir. Bu eda keyfiyeti ise iki yönlüdür. Bunlardan ilki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bizzat âyetler üzerinden kelimeleri nasıl telaffuz ettiğine dair rivayetlerdir. Diğeri ise Ebû Dâvûd'un, rivayet edilen hadislerden kıraat ilmi açısından eda keyfiyetine taalluk edebilecek kelimeleri âyetlerde var olan kıraat farklılıklarıyla irtibatlandırmasıdır. Mesela, *Sünen* sahibi bölüm içinde yer verdiği bir hadiste Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) keeyyin/كَأَيِّنْ kelimesini günlük hayatta nasıl telaffuz ettiğine dair bir rivayeti dikkate almış ve Âl-i İmrân 3/146'da geçen keeyyin/كَأَيِّنْ kelimesiyle bu rivayeti irtibatlandırmıştır. Dolayısıyla örneklen-dirmeye çalışılan hadisteki durumun söz konusu olduğu diğer hadislerin bu bölümde değerlendirilmesi müellifin tasarrufundan ibarettir. Bölüm içerisinde eda keyfiyetine temas edilen kelimelerin yer aldığı hadislerin tamamı Kur'ân-ı Kerim lafızlarına ait usûl farklılıklarına, ferşî²⁰ farklılıklara ve müdrec²¹ kıraatlere dairdir.²²

2.2. 'Azîmâbâdî'nin *Kitâbü'l-Ḥurûf ve'l-Ḳırâ'ât* Bölümünde Takip Ettiği Şerh Metodunun Yöntem Açısından Kritiği

'Azîmâbâdî *Kitâbü'l-Ḥurûf ve'l-Ḳırâ'ât* bölümünü şerh ederken genel olarak bazı tefsirlerden ve haşiyelerden faydalanmıştır. Kıraat ilmi açısından kaynak sayılacak tek bir eser kullanmıştır o da *Ġayşü'n-nef' fi'l-Ḳırâ'âti's-seb'* adlı eserdir. Ayrıca yazar şerhte bazen yedi, bazen on ve bazen şaz kıraatlere göre şerh yapmış, dolayısıyla belli bir yöntem takip etmemiştir. Şimdi müellifin şerhte kullandığı kaynaklar ele alınacak ve bölüm içerisinde yer alan hadisler 'Azîmâbâdî'nin yapmış olduğu şerh doğrultusunda kategorize edilerek şerhin eksiklikleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

el-Ḳâdî, *el-Budûru'z-zâhira fi'l-Ḳırâ'âti'l-ʿaşri'l-mütevatira* (Ḳâhire: Dâru's-Selâm, 2015), 1/11.

²⁰ "Kur'an-ı Kerim lafızlarının umumi bir kaideye tabi olmamasıdır." Bk. Ahmed Hâlid Şükrî vd., *el-Mühzir fi şerhi'ş-Şâṭibiyye ve'd-Dürra* (Ammân: Dâru 'Ammâr, 2016), 190.

²¹ "Müdrec kıraatler ayetlere tefsir kabilinden yapılan ziyadelerden ibarettir." Bk. İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatlerin Yorum Farklılıklarına Etkisi* (İstanbul: İfav Yayınları, 2013), 90.

²² "el-Ahrufu's-seb'a/yedi harf" kavramı; "seb'a" ve harf kelimesinin çoğulu olan "ahruf" kelimelerinden müteşekkildir. "Seb'a" ifadesi hem adet olarak yediyi ifade etmekte hem de kesretten kinâye anlamında kullanılmaktadır. Kıraatler ise hem usûl hem de ferşî farklılıklarıyla beraber yedi harfin bir parçasıdır. Dolayısıyla müterâdif ve müdrec okumalar kıraat olma bakımından kendilerine yer bulamamıştır. Bk. Ebu'l-Ḳâsım Maḥmûd b. 'Umer b. Muḥammed ez-Zemaḥşerî, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muḥammed Bâsil 'Uyûnu's-sûd (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 1/183 ("h-r-f" maddesi). Mehmet Emin Maşalı, *Kur'ân'ın Metin Yapısı* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 344.

2.2.1. Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kırâ'ât Bölümündeki Kaynak Kullanım

Metodu

‘Azîmâbâdî’nin Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kırâ'ât bölümünün şerhinde kullandığı kaynaklar şunlardır: *ed-Dürri'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'şûr*, *el-Keşşâf ‘an hâkâiki gavâmiği't-tenzîl ve ‘uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*, *Ġaysü'n-nef fi'l-kırâ'âti's-seb'*, *Hâşiyetü'l-Beydâvî (Hâşiyetü's-Şihâb el-Müsemmâ ‘Inâyetü'l-kâdi ve kifâyetü'r-râdi ‘alâ tefsîri'l-Beydâvî)*, *Lisânu'l-‘Arab*, *Me‘âlimü't-tenzîl*, *Medârikü't-tenzîl ve hâkâikü't-te'vîl*, *Mirġâtü's-şu‘ûd*, *Rûhu'l-me‘ânî*, *Tefsîru'l-Ĥâzin (Lübâbü't-te'vîl fi me‘ânî't-tenzîl)*, *Tefsîru'l-Beydâvî*.

Görüldüğü üzere ‘Azîmâbâdî’nin Kitâbü'l-Ĥurûf ve'l-Kırâ'ât bölümünde kıraat farklılıklarını aktardığı kaynaklar on bir tanedir. Bu kaynaklardan *Ġaysü'n-nef* dışında diğerlerinin kıraat ilminin temel kaynakları arasında değerlendirilmesi mümkün değildir. Şöyle ki zikredilen kaynaklardan *Lisânu'l-‘Arab* ve *Mirġâtü's-şu‘ûd* hariç diğer kaynaklar tefsir ve haşiye niteliğindedir.²³ Tefsir kitapları ise doğrudan kıraat bilgisi aktarılacak kitaplar değildir. Zira ilk dönemden itibaren kıraat âlimleri tefsir külliyatından bağımsız olarak bu ilimle alakalı müstakil kitaplar kaleme almışlardır.²⁴ Ayrıca müfessir, kıraat ilminde var olan birikimi tespit etmekten ziyade kıraat farklılıklarından faydalanarak tefsirine farklı bir boyut kazandırmayı hedefler.²⁵ Kısaca tefsir kitaplarının kıraat ilminin temel kaynakları arasında sayılmaması gerektiği bir tarafa bu eserlerin kıraat ilminin birikiminden yararlandığı aşıkardır. Diğer iki kaynağa gelince bunlardan ilki *Lisânu'l-‘Arab* sözlük, *Mirġâtü's-şu‘ûd* ise Ebû Dâvûd'un Sünen'i üzerine yapılan bir şerhtir. Bu iki kaynağın da kıraat ilmi açısından temel bir kaynak olmadığı açıktır.

‘Azîmâbâdî’nin şerhte kullanmış olduğu *Ġaysü'n-nef* adlı eser Şafâkûsî (öl. 1118/1706) tarafından XII. yüzyılda kaleme alınmıştır. ‘Azîmâbâdî’nin şerhte istifade ettiği bu eser Şâtîbî’nin (öl. 590/1194) *Ĥirzü'l-emânî ve vehü't-tehânî* adlı eserinin en önemli şerhlerinden biridir. Fakat şunu ifade etmek gerekir ki Şâtîbî’nin *Ĥirzü'l-emânî*’si üzerine kırka yakın şerh kaleme alınmıştır²⁶ ve bu şerhler içerisinde bazılarının önceliği olduğu bi-

²³ Bu kaynaklar arasında yer alan *ed-Dürri'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'şûr* adlı eser, kıraat birikimi ile alakalı rivayetleri içermesi sebebiyle ‘Azîmâbâdî’nin kullanmış olduğu diğer tefsirlere ve haşiyelere göre farklılık arz etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Celâlüddîn es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'şûr*, thk. Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Türki (Ķâhire: Merkezü Hecl li'l-buhûş ve'd-Dirâsâti'l-‘Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2003).

²⁴ Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Ġirnâfi, *et-Teshîl li ‘ulûmi't-tenzîl* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-‘İlmiyye, 1995), 1/10; Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 1/51; Türker, *Anlamı Tamamlamak*, 24.

²⁵ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, 127; Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2012), 89-90.

²⁶ Eymen Rüşdi Süveyd, “Mukaddime”, *el-‘İkdü'n-neğid fi şerhi'l-kaşid*, thk. Eymen Rüşdi Süveyd

linmektedir. Örneğin Seḥâvî'nin (öl. 643/1245) Şâtıbî'nin öğrencisi olması, *Fethu'l-vaşîd* adlı eserinin hocasının eserine yazılan ilk şerh olması ve bu eserin hocasının eserine bir ün sağlaması²⁷ şerhler arasında önceliğini açıkça ortaya koymaktadır. Seḥâvî'nin talebesi Ebû Şâme el-Makdisî'nin (öl. 665/1267) *İbrâzû'l-me'ânî* adlı şerhi kaynak açısından hocasının şerhinden sonra gelmektedir. Hoca-talebe ilişkisi açısından bu şerhler diğer şerhlerden daha da ön planda tutulur. Ayrıca manzum eserlerde var olan mutlak ifadeler ilk dönem talebelerinin düşmüş oldukları notlarla takyit edilir.²⁸ Dolayısıyla ilk dönem şerhlerinin son dönem şerhlerine ışık tutması bu şerhleri daha öncelikli kılmaktadır.

'Azîmâbâdî'nin *Kitâbü'l-Ḥurûf ve'l-Ḳırâ'ât* bölümünde yer alan hadisleri kıraat eğitim-öğretiminde var olan hangi tarike göre şerh edeceğini belirtmemesi ve XX. yüzyılda yaşamasına rağmen kıraat eğitim-öğretim metodlarından bütün rivayetlerini içeren İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* veya *Takribü'n-neşr* eseri gibi câmi' bir kitabı kaynak alıp şerhte kullanmaması ve kıraat ihtilaflarının detaylı olduğu yerlerde ya tefsir kitaplarından ya da bazı tefsirlerin haşiyelerinden faydalanması şerhin düzensiz ve yüzeysel olmasına yol açmıştır. Bu durumun temel sebebinin ise 'Azîmâbâdî'nin elinin altında var olan eserleri dağınık olarak kullanmasından kaynaklandığı söylenebilir. Şimdi 'Azîmâbâdî'nin *Kitâbü'l-Ḥurûf ve'l-Ḳırâ'ât* bölümünde değerlendirdiği hadisler onun şerh metoduna göre tasnif edilerek şerhte yapılan bilgi aktarımlarının tahliline geçilecektir. Her bir bölüme geçmeden önce o başlık altında 'Azîmâbâdî'nin kıraat ilminin temel kaynaklarını kullanmadan şerh yapmış olmasının ne gibi aksaklıklara yol açtığını daha net görmek için o başlığı ilgilendiren kıraat ilminin temel kitaplarına yer verilecektir. Tüm bunların yanı sıra ayrıca her bir başlık altında eksik ya da yanlış olduğu tespit edilen bilgiler temel kıraat kaynakları kullanılarak tashih edilecektir.

2.2.1.1 'Azîmâbâdî'nin Yedi Kıraat Ekolünü Esas Alarak

Değerlendirdiği Hadisler

İbn Mücâhid (öl. 324/936), *Kitâbü's-seb'a* adlı eserinde yedi kıraati ihtiyâr edişiyile kıraat tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır.²⁹ İbn Mücâhid'in böyle bir ihtiyârda bulunmasının en önemli sebebi Mekkî b. Ebî Ṭâlib (öl. 437/1045), Ebû Şâme³⁰ ve İbnü'l-Cezerî'nin³¹ de belirttiği gibi

(Cidde: Dâru'l-Mektebât, 2001), 1/20-26.

²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'in*, 268.

²⁸ Abdulfettâh Abdulganî el-Ḳâdî, *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtıbiyye* (Kâhire: Dâru's-Selâm, 2015), 44.

²⁹ Aḥmed b. Sa'd b. Ḥuseyn el-Muḍayrî, *Kitâbü's-seb'a dirâseten ve 'arzan* (Riyâd: Kursiyyü'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2015), 135.

³⁰ Muḍayrî, *Kitâbü's-seb'a*, 135-136.

³¹ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meselerleriyle Kıraat İlmî* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 35.

kıraat rivayet eden kişiler arasında ehil olan kişilerle ehil olmayanlar arasında ihtilafın giderek artması ve bu konudaki otoritesizliğin had safhaya ulaşmasıdır. İbn Mücâhid'i böyle bir ihtiyâra sevk eden diğer bir sebep ise İbn Miķsem'in (öl. 354/965) kıraat vechinin herhangi bir senede dayanmasının gerekmediğini, aksine herhangi bir dil kuralına uymasının yeterli olduğunu iddia etmesi ve İbn Şenebûz'un (öl. 328/939) resm-i Mushaf'a uymayan okumalara devam etmesi ve bunları namazlarda okumasıdır.³²

İbn Mücâhid'in kıraat ekollerini yedi ile sınırlandırmasından sonra yedi kıraat kapsamında birçok eser telif edilmiştir. Bunların bir kısmı kıraatlerin hucetleri hakkında olmuştur. İbn Hâleveyh'in (öl. 370/980) *el-Hucce fi'l-kırâ'âti's-seb'*, Ebû 'Alî el-Fârisî'nin (öl. 377/987) *el-Hucce li'l-kurrâ'i's-seb'* ve Mekkî b. Ebî Tâlib'in *Kitâbü'l-keşf 'an vücûhi'l-kırâ'âti's-seb'* ve *'ilelihâ ve hucehâ* adlı eseri zikredilmesi gereken ilk dönem hucet kitaplarından. Diğer telif türü ise bizatihi yedi kıraat farklılığına yer veren eserlerdir. Bunların başında, kıraatlerin yedi ile sınırlandırılması özellikle Endülüs bölgesinde kabul gördüğü için Ebû 'Amr 'Uşmân b. Sa'îd ed-Dânî'nin (öl. 444/1053) *et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'* adlı eseriyle bu eseri manzum hâle getiren Şâtîbî'nin *Hîrzü'l-emânî* adlı nazmı gelmektedir. Ayrıca yedi kıraat tedrisatının da büyük oranda bu iki eser üzerinden takip edildiği ifade edilmelidir.³³

'Azîmâbâdî'nin yedi kıraat ekolünü esas alarak değerlendirdiği hadisler şunlardır:

- Hz. Aişe'den şöyle nakledilmiştir: Geceleyin bir adam sesini yükselterek Kur'an okuyordu. Sabah olunca Allah'ın Rasûlü şöyle dedi: Allah falancaya rahmet etsin. Geceleyin bana unuttuğum nice/*كَايْن* (kâin) âyetleri hatırlattı.³⁴

Ebû Dâvûd, kâin/*كَايْن* kelimesinin yer aldığı rivayeti, kıraat ilmi açısından aktarılan bir rivayet olmamasına rağmen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mezkûr kelimeyi nasıl telaffuz ettiğini dikkate alarak kıraat bölümü içerisinde değerlendirmiştir.

Hadis-i şerîf'in şerhine gelince 'Azîmâbâdî, kâin/*كَايْن* kelimesinde vuku bulan kıraat farklılıklarını yedi kıraat çerçevesinde ele almış; İbn Keşîr'in (öl. 120/738) kelimeyi kâin/*كَايْن*, diğer kıraat imamlarının ise keeyyin/*كَايَيْن* şeklinde okuduğunu aktarmıştır.³⁵ Fakat müellif bu kelime üzerinde farklı

³² Mehmet Dağ, "İbn Mücâhid'in Kıraat Ekollerini Yedi ile Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım", Ekev Akademi Dergisi 10/27 (2016), 86.

³³ Ayrıntılı bilgi için bk. Eren Pilgir, "Hîrzü'l-Emânî'nin Kıraat Tedrisatındaki Serencamı", *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62:1 (2021), 261-265.

³⁴ Muḥammed Eşref b. Emîr el-'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd 'alâ Süneni Ebî Dâvûd, thk. 'Abdurrahman Muḥammed 'Uşmân (Medine: el-Mektebetü's-selefiyye, 1969), 11/4.

³⁵ 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/4. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû 'Amr 'Uşmân b. Sa'îd ed-Dânî, et-

eda keyfiyetine sahip olan Ebû Ca'fer'in (öl. 130/747) kıraatine değinmemiştir. Ebû Ca'fer'in bu kelimedeki okuyuşuna gelince o, kâin/كَائِن kelimesini İbn Keşîr gibi med yaparak okumakla beraber kelimedeki yer alan hemzeyi hem bir hem iki elif miktarıyla teshil³⁶ yaparak okumuştur.³⁷

- Laķîṭ b. Şabrah'dan şöyle nakledilmiştir: Benî Müntefik kafilesiyle Allah'ın Rasûlünü ziyaret ettik. Daha sonra Laķîṭ olayı anlattı, sonunda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir kelimeyi nasıl telaffuz ettiğini aktardı ve dedi ki: Hz. Peygamber lâ teşebenne/لا تحسبن dedi, lâ teşibenne/لا تحسبن demedi.³⁸

Ebû Dâvûd, lâ teşibenne/لا تحسبن kelimesinin yer aldığı rivayeti, kıraat ilmi açısından bir rivayet olmamasına rağmen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz konusu kelimeyi nasıl telaffuz ettiğini dikkate alarak kıraat bölümü içerisinde değerlendirmiştir.

‘Azîmâbâdî metni verilen hadiste teşebenne/تحسبن kelimesinde yer alan sîn/س harfinde vuku bulan kıraat farklılığını yedi kıraat çerçevesinde ele almış³⁹ ve diğer üç kıraat imamının kıraatine değinmemiştir. On kıraat imamının teşebenne/تحسبن kelimesinde yer alan sîn/س harfini nasıl okuduğu özetlenecek olursa; Nâfi', İbn Keşîr, Ebû 'Amr (öl. 154/771), Kisâi (öl. 189/805), Hâlefü'l-‘âşîr (öl. 229/844) ve Ya'ķûb (öl. 205/821) sîn/س harfini kesreyle, diğer kıraat imamı ise fethayla okumuştur.⁴⁰

- Misda' b. Yahyâ'dan şöyle nakledilmiştir: ‘Abdullâh b. ‘Abbâs'ı şöyle derken işittim: Übeyy b. Ka'b fi 'aynin ḥamietin/فِي عَيْنِ حَمِيَّةٍ âyetini Efendimiz ona nasıl okuttuysa o da bana öylece okuttu.⁴¹

‘Azîmâbâdî, tercümesi verilen hadisin şerhinde Beydâvî'nin (öl. 685/1286) *Envâru't-tenzîl*'inden yedi kıraat çerçevesinde iktibas yapmış ve İbn 'Âmir (öl. 118/736), Ḥamza (öl. 156/773), Kisâi ve Ebubekir Şu'be'nin (öl. 193/809) ḥamietin/حَمِيَّةٍ kelimesini ḥamiyetin/حَامِيَّةٍ okuduğunu nakletmiştir.⁴² Diğer kıraat imamlarına gelince Ebû Ca'fer ve Hâlefü'l-‘âşîr ḥamiyetin/حَامِيَّةٍ, Ya'ķûb ise ḥamietin/حَمِيَّةٍ olarak okumuştur.⁴³

Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb', thk. Ferîd Muhammed b. Azzûz (Dimaşq: Dâru İbn Keşîr, 2016), 328.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 133.

³⁷ Ebû'l-Ḥayr Muhammed b. Muhammed b. 'Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr fi'l-kırâ'âti'l-eimmeti'l-aşr*, thk. Aḥmed Muhammed Mufliḥ el-Ḳudât (Zerkâ: Cem'iyetü'l-Muḥâfaza 'ale'l-Ḳur'âni'l-Kerîm, 2010), 338; 'Uşmân ez-Zebîdî, *el-İdâh 'alâ metni'd-Dürri*, thk. 'Abdürrâziḳ b. 'Alî b. İbrâhîm Mûsâ (Ṭaṇṭâ: Dâru'd-Diyâ', 2003), 136; Abdulfettâḥ Abdülḡanî el-Ķâdî, *el-İdâh limetni'd-Dürri* (Dâru's-Selâm: Ķâhire, 2015), 46.

³⁸ 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/8.

³⁹ 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/8.

⁴⁰ 'Abdurrahman b. İsmâ'il b. İbrâhîm Ebû Şâme el-Maḳdisî, *İbrâzü'l-me'ânî min Hirzi'l-emânî* (Ṭaṇṭâ: Dâru's-Şahâbe, 2009), 2/589; Zebîdî, *el-İdâh*, 203; Ķâdî, *el-Vâfi*, 188; Ķâdî, *el-İdâh*, 91.

⁴¹ el-Kehf 18/86; 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/16.

⁴² 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/6. Ayrıntılı bilgi için bk. Dâni, *et-Teysîr*, 311.

⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr*, 458; Zebîdî, *el-İdâh*, 289; Ķâdî, *el-İdâh*, 120.

- Câbir b. 'Abdillâh'tan: Efendimiz'i (s.a.v.) eyeḥsebu enne mâleḥû eḥledeh/*أَنَّ مَالَهُ أُخْلِدَهُ/يُحْسَبُ* âyetini okurken gördüm.⁴⁴

'Azîmâbâdî metni verilen hadisin şerhinde ilk olarak Hümeze sûresinde yer alan yeḥsebu/*يُحْسَبُ* kelimesinin hiçbir kıraat ve tecvîd kitabında eyeḥsebu/*أَيْحَسَبُ* şeklinde rivayet edilmediğini belirtmiştir. Daha sonra hadisin şerhi için yedi kıraati içeren *Ġaysü'n-nef'* den iktibasta bulunmuş; Nâfi^c, İbn Keşîr, Ebû 'Amr, Kisâî'nin yeḥsebu/*يُحْسَبُ* kelimesinde yer alan sîn/*س* harfini kesreyle okuduğunu ifade etmiş, fakat diğer üç kıraat imamının kıraatine değinmemiştir.⁴⁵ Halefû'l-âşîr, Nâfi^c, İbn Keşîr, Ebû 'Amr, Kisâî' gibi yeḥsebu/*يُحْسَبُ* kelimesinde yer alan sîn/*س* harfini kesreyle, Ebû Ca^cfer ve Ya^cqûb ise sîn/*س* harfinin fethasıyla okumuştur.⁴⁶

'Azîmâbâdî, buraya kadar tercümelerine yer verilen hadisleri bazen kaynak olarak kullandığı tek kıraat kitabı *Ġaysü'n-nef'* den bazen de bazı tefsir kitaplarından iktibasta bulunarak yedi kıraate göre şerh etmiştir. Fakat yazarın yukarıda yedi kıraat ile alakalı şerh yaptığı hadislerde girişte zikredilen yedi kıraat alanının temel kitaplarından faydalanması, bir kıraat şerhinin alametifarıkası olurdu.

2.2.1.2 'Azîmâbâdî'nin On Kıraat Ekolünü Esas Alarak Değerlendirdiği Hadisler

İbn Mücâhid'in kıraatleri yedi ile sınırlamasından sonra yedi kıraatle alakalı kitaplar kaleme alındığı gibi farklı sayıları içeren kıraat kitapları da kaleme alınmıştır. İbn Mücâhid'in yapmış olduğu sınırlamadan sonra yedi kıraatten farklı olarak İbn Mihrân (öl. 381/992) *el-Mebsûṭ fi'l-kırâ'âti'l-aşr* adlı eserini,⁴⁷ Tâhir b. Ġalbûn (öl. 399/1009) ise *et-Tezkira fi'l-kırâ'âti's-semân* adlı eseri kaleme almıştır.

İbnü'l-Cezerî *Müncidü'l-mukri'in* adlı eserine on kıraatin sahih olduğunu zikrederek başlamış⁴⁸ ve kıraatlerin yedi harfin bir parçası olduğunu vurgulamıştır.⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, insanların İbn Mücâhid'in ihtiyârı sonrası yaygınlık kazanan ve yedi kıraat ekolünün iki temel kitabı *et-Teysîr* ve *Hîrzü'l-emânî*'nin içeriği dışında başka bir kıraat birikimi olmadığı vehmine kapılmaları sebebiyle *en-Neşr* adlı eserini kaleme almış, bu eserinde yaklaşık bin tarike yer vermiştir.⁵⁰ İbnü'l-Cezerî daha sonra bu eserini

⁴⁴ el-Hümeze 104/3; 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/25.

⁴⁵ 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/26.

⁴⁶ Maḳdisî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 2/589; Zebîdî, *el-İdâḥ*, 203; Kâḍî, *el-Vâfi*, 188; Kâḍî, *el-İdâḥ*, 91.

⁴⁷ Maşalı, *Kıraat İlmî*, 82-83.

⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'in*, 57.

⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'in*, 271.

⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 223.

Ṭayyibetü'n-neşr adıyla manzum hâle getirmiştir.⁵¹ Mezkûr bu iki eser ise on kıraat hususunda takip edilen temel iki kitap olmuştur.

‘Azîmâbâdî’nin on kıraat ekolünü esas alarak değerlendirdiği hadisler şöyledir:

- Enes b. Mâlik’ten şöyle nakledilmiştir: Efendimiz (s.a.v.) ve ketebnâ ‘aleyhim filhâ enne’n-nefse bi’n-nefsi ve’l-‘aynü bi’l-‘ayni/أَوْ كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أُذُ وَ كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أُذُ âyetini okudu.⁵²

‘Azîmâbâdî söz konusu hadisin şerhinde Beğavî’nin (öl. 516/1122) *Me‘âlimü’t-tenzîl*’inden on kıraate dair iktibasla yetinmiştir.⁵³

- Esmâ b. Yezîd’den şöyle nakledilmiştir: Hz. Peygamber’in (s.a.v.) innehü ‘amile gayru şâlihin/إِنَّهُ عَمِلَ غَيْرُ صَالِحٍ âyetini okurken işittim.⁵⁴

‘Azîmâbâdî tercümesi verilen hadisin şerhinde Muḥammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî’nin (öl. 725/1325) *Tefsîru’l-Ḥâzin*’inden on kıraate dair iktibasla yetinmiştir.⁵⁵

- Ebû Hureyre vahiy hadisini anlattı ve şöyle dedi: Bunun üzerine şu âyet inmiştir: hattâ izâ füzzi’a ‘an kulûbihim/حَتَّى إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ.⁵⁶

‘Azîmâbâdî metni verilen hadisi şerh ederken öncelikle Beğavî’nin *Me‘âlimü’t-tenzîl*’inden on kıraate dair iktibasta bulunmuş, daha sonra Şafâkusi’nin yedi kıraati içeren *Ğayşü’n-nef’inden* de yedi kıraate dair iktibas yapmıştır.⁵⁷

- Ebû Kilâbe Hz. Peygamber’in bazı sahabilere feyevmeizin lâ yû‘azzebü ‘azâbehü eḥadün ve lâ yûşeķu veşâkahû eḥadün/فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ وَلَا يُؤْتِقُ أَحَدٌ okuttuğunu rivayet etmiştir.⁵⁸

‘Azîmâbâdî bu hadisin şerhinde Beğavî’nin (öl. 516/1122) *Me‘âlimü’t-tenzîl*’inden on kıraate dair iktibasla yetinmiştir.⁵⁹

- Ebû Sa‘îd el-Ḥudrî’den şöyle nakledilmiştir: Efendimiz (s.a.v.) sur sahibini zikretti ve şöyle dedi: Onun sağ yanında Cibrâil/جِبْرَائِيلَ ve sol yanında Mîkâil/مِيكَائِيلَ vardır.⁶⁰

Ebû Dâvûd, Cibrâil/جِبْرَائِيلَ ve Mîkâil/مِيكَائِيلَ kelimelerinin yer aldığı rivayeti, kıraat ilmi açısından bir rivayet olmamasına rağmen Hz. Peygamber’in

⁵¹ Ebü’l-Ḥayr Muḥammed b. Muḥammed b. ‘Alî b. Yûsuf İbnü’l-Cezerî, *Ṭayyibetü'n-neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Dimaşk: Dâru’l-Ğavsânî, 2013), 4. (35. beyit.)

⁵² el-Mâide 5/45; ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu’l-ma‘bûd, 11/10.

⁵³ ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu’l-ma‘bûd, 11/11.

⁵⁴ Hûd 11/46; ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu’l-ma‘bûd, 11/13.

⁵⁵ ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu’l-ma‘bûd, 11/13.

⁵⁶ Sebe’ 34/23; ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu’l-ma‘bûd, 11/19.

⁵⁷ ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu’l-ma‘bûd, 11/19-20.

⁵⁸ el-Fecr 89/25-26; ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu’l-ma‘bûd, 11/27.

⁵⁹ ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu’l-ma‘bûd, 11/27.

⁶⁰ ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu’l-ma‘bûd, 11/30.

(s.a.v.) zikri geçen kelimeleri telaffuzunu dikkate alarak kıraat bölümü içerisinde değerlendirmiştir.

‘Azîmâbâdî metni verilen hadisi şerh ederken ilk olarak Beydâvî'nin *Envâru't-tenzîl*'inden on kıraate dair iktibas yapmış, daha sonra Şafâkûsî'nin yedi kıraati içeren *Ġaysü'n-nef'*inden de yedi kıraate dair iktibasa yer vermiştir.⁶¹

- Sa'îd b. Müseyyeb'den şöyle nakledilmiştir: Efendimiz (s.a.v.), Ebu-bekir, Ömer ve Osman mâliki yevmi'd-dîn/مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ okurlardı. Meliki yevmi'd-dîn/مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ okuyan ilk kişi Mervân'dır.⁶²

‘Azîmâbâdî yukarıda verilen hadisi şerh ederken öncelikle Şafâkûsî'nin yedi kıraati içeren *Ġaysü'n-nef'*inden iktibasta bulunmuş, daha sonra Beğavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl*'inden de iktibasta bulunarak bu defa on kıraati esas almıştır.⁶³

‘Azîmâbâdî'nin bu başlık altında verilen hadisleri on kıraate göre değerlendirdiği, bununla beraber bahse konu olan hadislerin şerhinde on kıraat farklılığına dair kaleme alınan herhangi bir kıraat kitabını kaynak kullanmadığı tespit edilmiştir. Yazarın yukarıda sıralanan hadislerin şerhinde on kıraat ile alakalı muhalled eser *en-Neşr'*i ya da on kıraat ile alakalı başka bir kıraat kitabını tercih etmemesi her ne kadar şerhin kıymetini azaltacak türden olmasa da yöntem açısından problem arz etmektedir. Bunun yanı sıra müellifin geniş kapsamlı bir kitaptan iktibas yapıp daha sonra dar kapsamlı bir kaynaktan tekrar alıntıda bulunması üzerinde durulması gereken bir diğer husustur. Bu husus şerhin nispeten düzensiz olduğunun en önemli göstergelerindedir.

2.2.1.3 ‘Azîmâbâdî'nin Kıraat İmamlarının Eda Keyfiyetine İşaret Etmediği Hadisler

- Enes b. Mâlik'ten şöyle nakledilmiştir: Efendimiz söyle dua etti: Allah'ım cimrilik/بُحْلُ (buḥl) ve yaşlılığın getirdiği acziyetten sana sığınırım.⁶⁴

Ebû Dâvûd, cimrilik/بُحْلُ (buḥl) kelimesinin yer aldığı rivayeti, kıraat ilmi açısından bir rivayet olmamasına rağmen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zikri geçen kelimeyi telaffuzunu dikkate alarak kıraat bölümü içerisinde değerlendirmiştir.

‘Azîmâbâdî yukarıda verilen hadisi şöyle şerh etmiştir:

Müfessirler şöyle dedi: buḥl/بُحْلُ kelimesini cumhûr be/ب harfinin

⁶¹ ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu'l-ma'âbûd, 11/30.

⁶² el-Fâtîha 1/3; ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu'l-ma'âbûd, 11/31.

⁶³ ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu'l-ma'âbûd, 11/31.

⁶⁴ ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu'l-ma'âbûd, 11/6.

dammesi ve ha/ح harfinin sükunuyla okumuşlardır. Bu kelime ayrıca her iki harfin fehtası -ki bu Ensâr'ın lehçesidir-, be/ب harfinin dammesi ve ha/ح harfinin sükunu ve her iki harfin dammesiyle de okunmuştur.⁶⁵

‘Azîmâbâdî ilgili hadisin şerhi olarak bu aktarımı yapmakla yetinmiş, zikri geçen okumaların hangilerininin sahih olduğunu, hangilerininin şaz olduğunu ve kıraat imamlarının hangi okuyuşu takip ettiğini belirtmemiştir. Ayrıca şerhte dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta ‘Azîmâbâdî'nin, *müfessirler şöyle dedi* diye cümleye başlamasıdır. Kıraat bölümünü şerh ederken onlarca kıraat âlimi ve onların yazdığı onlarca kıraat kaynağı varken şerhe *müfessirler şöyle dedi* diyerek başlamak şerhi eksiklikle mualllel kılan temel unsurlardan birisi olsa gerektir. Kıraat imamlarının buهل/بُح kelimesindeki kıraat farklılıklarına gelince; Hâzma, Kisâ ve Hâlefü'l-‘âşir kelimeyi be/ب ve ha/ح harfinin fethasıyla, diğer kıraat imamları ise be/ب harfinin dammesi ve ha/ح harfinin sükunuyla okumuştur.⁶⁶

- ‘Abdullâh b. ‘Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir: Müslümanlar küçük koyun sürüsü olan bir adamla karşılaştı. Adam onlara selam verdi ancak Müslümanlar o adamı öldürdüler. Daha sonra mallarını da ganimet olarak aldılar. Bu olay üzerine ve lâ teķûlû limen elķâ ileykümü's-selâme leste mu'minen/لَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا/âyeti nazil oldu.⁶⁷

‘Azîmâbâdî bu hadisi şerh ederken öncelikle kaynak belirtmeden es-Selâm/السَّلَام kelimesinin med yapılarak ve medsiz okunduğunu aktarmış, daha sonra Suyûfî'nin (öl. 911/1105) *ed-Dürri'l-mensûr*'undan İbn Abbas'ın (öl. 68/687-688) kelimeyi es-Selâm/السَّلَام şeklinde med yaparak okuduğunu ifade etmiştir.⁶⁸ Ancak kıraat imamlarının kelimeyi nasıl okuduğuna temas etmemiştir. Kıraat imamlarının kelimedeki eda farklılığına gelince; Nâfi', İbn ‘Âmir, Hâzma, Ebû Ca'fer ve Hâlefü'l-‘âşir es-Selâm/السَّلَام kelimesini med yapmadan okurken diğer kıraat imamları med yaparak okumuştur.⁶⁹

‘Azîmâbâdî'nin bu başlık altında yer verilen hadisleri şerh ederken kıraat farklılıklarına yer verdiği, fakat kıraat imamlarının kıraat farklılığı bulunan kelimeyi nasıl okuduğuna işaret etmediği görülmüştür. Bu eksiklik kıraat kaynaklarında yer alan bilgiler ışığında tamamlanmıştır.

⁶⁵ ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu'l-ma'bud, 11/6-7.

⁶⁶ Dâni, *et-Teysir*, 335; Maķdisî, *İbrâzû'l-me'âni*, 2/645; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysir*, 349; Kâdî, *el-Vâfi*, 203.

⁶⁷ en-Nisâ 4/94; ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu'l-ma'bud, 11/8.

⁶⁸ Suyûfî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 4/612.

⁶⁹ Dâni, *et-Teysir*, 337; Maķdisî, *İbrâzû'l-me'âni*, 2/650; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysir*, 351-2; Kâdî, *el-Vâfi*, 204.

2.2.1.4 'Azîmâbâdî'nin Tekerrür Eden Hadisleri Farklı Kıraat Ekolleri Açısından Değerlendirdiği Rivayetler

- Mîsda' b. Yahyâ'dan şöyle nakledilmiştir: 'Abdullâh b. 'Abbâs'ı şöyle derken işittim: Übeyy b. Ka' b fi 'aynin ħamietin/فِي عَيْنِ حَمِيَّةٍ âyetini Efendimiz ona nasıl okuttuysa o da bana öylece okuttu.⁷⁰

- Ebû Zerr'den şöyle nakledilmiştir: Güneş batmak üzereyken Efendimiz eşeğin üzerindeydi ve ben de terkisindeydim. Efendimiz bana 'bu güneş nereye doğru batıyor' diye sordu. Ben de 'Allah (c.c.) ve Rasûlü daha iyi bilir' dedim. Efendimiz bu sefer şöyle dedi: Güneş, kara balçıklı/حَامِيَّةٍ bir suya doğru batar.⁷¹

Ebû Dâvûd, ħâmiyetin/حَامِيَّةٍ kelimesinin yer aldığı rivayeti, kıraat ilmi açısından bir rivayet olmamasına rağmen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ilgili kelimeyi nasıl telaffuz ettiğini dikkate alarak kıraat bölümü içerisinde değerlendirmiştir.

'Azîmâbâdî, tercümesi verilen hadislerin ilkinin şerhinde Beydâvî'nin *Envâru't-tenzîl*'inden yedi kıraat çerçevesinde iktibasta bulunmuş,⁷² fakat kıraat farklılığı bulunan ħamietin/حَمِيَّةٍ kelimesinin geçtiği diğer bir hadiste Beğavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl*'inden alıntı yaparak on kıraat çerçevesinde bilgi vermiştir.⁷³ Müellifin her iki hadiste de kıraat kaynaklarını kullanmaması bir tarafa aynı kelimenin geçtiği iki farklı hadisi şerh ederken ilkinde farklı bir metotla ikincisinde farklı bir metotla hadisleri şerh etmesi, şerhin ahengi açısından uygun düşmemektedir. Ayrıca onun, bu hadisin şerhi için alıntı yaptığı kaynağın müellifi Beğavî on kıraat farklılığına değinirken Ĥalefü'l-'âşir'i zikretmemiştir.⁷⁴

2.2.1.5 'Azîmâbâdî'nin Yedi Kıraatin Yanında Şâz Kıraatlere Yer Verdiği Hadisler

- Zeyd b. Şâbit'ten şöyle nakledilmiştir: Efendimiz (s.a.v.) âyeti gayru üli'd-đarari/غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ okurdu.⁷⁵

'Azîmâbâdî yukarıda vermiş olduğumuz hadisi yedi kıraat çerçevesinde şerh etmiş, on kıraat imamlarından Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Ĥalefü'l-'âşir'in nasıl okuduğuna işaret etmemiştir. Fakat müellif bunun yanında şâz kıraatlerde gayru/غَيْرُ kelimesinin âyette yer alan müminler kelimesi-

⁷⁰ el-Kehf 18/86; 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bud, 11/16.

⁷¹ 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bud, 11/35.

⁷² 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bud, 11/16.

⁷³ 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bud, 11/36.

⁷⁴ Ebû Muhammed el-Ĥuseyn b. Mes'ud el-Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. 'Abdullâh b. Aĥmed b. 'Alî ez-Zeyd (Riyâd: Dâru's-Selâm, 1993), 558.

⁷⁵ en-Nisâ 4/95; 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bud, 11/9.

nin sıfatı ya da müminler kelimesinden bedel olarak râ/ر harfinin kesresiyle okunduğuna yer vermiştir.⁷⁶

- Ebû Sa'îd el-Hudrî'den şöyle nakledilmiştir: Efendimiz içinde Cibrîl/جبرئيل ve Mîkâl/ميكال olan bir olay aktardı. Bu iki kelimeyi Cibrâil/جبرائيل ve Mîkâil/ميكائيل olarak telaffuz etti.⁷⁷

'Azîmâbâdî'nin bu hadiste kullandığı kaynaklar sırasıyla Hıfâcî'nin (öl. 1069/1659) *Hâşiyetü'ş-şihâb*'ı, Beydâvî'nin *Envârü't-tenzîl*'i ve Şafâkûsî'nin *Ğayşü'n-nef*' adlı eseridir. 'Azîmâbâdî, şerhi öncelikle yedi kıraat çerçevesinde yapmış dolayısıyla Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-âşir'in nasıl okuduğuna işaret etmemiştir. Bunun yanında şâz kıraatlerde Cibrâil/جبرائيل ve Mîkâil/ميكائيل kelimelerinin nasıl okunduğu hakkında bilgi vermiştir.⁷⁸

'Azîmâbâdî'nin yukarıda verilen hadisleri şerh ederken birden fazla kitabı kaynak olarak kullandığı, bunların içerisinde sadece *Ğayşü'n-nef*'in kıraat kaynağı olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki kıraat kaynağı olmayan kitapların kıraat bölümünün şerhinde kullanılması yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere şerhte düzensizliğine yol açmıştır. Diğer bir ifadeyle 'Azîmâbâdî'nin ağırlıklı olarak elinde var olan tefsirlerden alıntı yapması on kıraate değinilmemişken şâz kıraatlere değinilmesine imkân vermiştir.

2.2.1.6. 'Azîmâbâdî'nin Şerhte Yanlış ve Eksik Bilgi Aktarımı

Yaptığı Hadisler

2.2.1.6.1. Yanlış Bilgi Aktarımı Yaptığı Hadisler

Bu bölümde yer verilecek hadislerin şerhinde var olan yanlış bilgi aktarımı iki yönlüdür. Birincisi yazarın bilgiyi kaynaktan yanlış aktarması, ikincisi ise bilgi aktarımı yaptığı kaynağın kıraat ilmi açısından yanlış bilgi içeriyor olmasıdır.

- 'Abdullâh b. 'Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir: vemâ kâne linebiyyin en yeğull/يَوْمَ كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلُ/âyeti Bedir savaşında kaybolan kırmızı kadifeden dolayı inmiştir. İnsanların bazıları 'Allah'ın Rasûlü almış olabilir' dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) vemâ kâne linebiyyin en yeğull/يَوْمَ كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلُ/âyetini inzal etti.⁷⁹

'Azîmâbâdî söz konusu hadisi şerh ederken ilk olarak kaynak belirtmeden kıraat imamlarından İbn Keşîr, Ebû 'Amr ve 'Âşım'ın (öl. 127/745) yeğull/يَوْمَ كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلُ kelimesini ya/ي harfinin fethası ve ğayn/غ harfinin dammesiyle okuduğunu, diğer imamların ise ya/ي harfinin dammesi ve ğayn/غ

⁷⁶ 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/10.

⁷⁷ 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/28.

⁷⁸ 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/29.

⁷⁹ Âl-i İmrân 3/161; 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/5-6.

harfinin fethasıyla okuduğunu aktarmıştır. Bu açıklama kıraat ilmi açısından her ne kadar doğru bir aktarım olsa da 'Azîmâbâdî bir sonraki paragrafta yeğull/يَعْلُ kelimesinde var olan kıraat farklılığını bir kez daha zikretme gereği hissetmiş, bunu yaparken Şafâkusî'nin *Gaysü'n-nef*inden alıntı yaparak kıraat imamlarından Nâfi' ve İbn 'Âmir'in ya/ي harfinin dammesi ve ğayn/غ harfinin fethasıyla okuduğunu, diğer kıraat imamlarının da ya/ي harfinin fethası ve ğayn/غ harfinin dammesiyle okuduğunu ifade etmiştir.⁸⁰ Hâlbuki *Ġaysü'n-nef*'de geçen bilgi böyle değildir. Eserdeki bilgiye göre Nâfi', İbn 'Âmir, Hâzma ve Kisâi ya/ي harfinin dammesi ve ğayn/غ harfinin fethasıyla okumaktadır.⁸¹ Dolayısıyla müellif ikinci kez iktibas yaptığı kaynaktan yanlış alıntı yapmıştır.

- Abdurrahman b. Ebzâ'dan şöyle nakledilmiştir: Übeyy b. Ka'b şöyle okudu: bifadlillâhi ve biraḥmetihî febizâlike feltefraḥû/بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْتَفْرَحُوا/فَلْتَفْرَحُوا.⁸²

'Azîmâbâdî, yukarıda metni verilen hadiste geçen ilgili âyetteki "feltefraḥû / فَلْتَفْرَحُوا kelimesini -herhangi bir kaynak belirtmeden- kıraat imamlarından Ya'kûb'un muhatab sîgasında okuduğunu aktarmıştır.⁸³ Fakat kıraat kaynaklarına bakıldığında feltefraḥû/فَلْتَفْرَحُوا kelimesini muhatab sîgasıyla okuyan Ya'kûb kıraatinin her iki ravisi değil -zira Ya'kûb kıraati zikredildiğinde onun, her iki ravisinin bu şekilde okuduğu ifade edilmiş olmaktadır-, Ruveys (öl. 238/852)'dir.⁸⁴ Dolayısıyla yazar hadisin şerhinde kaynak belirtmeden yanlış bilgi vermiştir.

- Übeyy b. Ka'b'dan şöyle nakledilmiştir: Efendimiz (s.a.v.) şöyle okudu: bifadlillâhi ve biraḥmetihî febizâlike feltefraḥû hüve ḥayrun mimmâ tecma'ûn/بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْتَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا تَجْمَعُونَ.⁸⁵

'Azîmâbâdî, bu hadiste okunuşu zikredilen âyetle alakalı olarak öncelikle Beğavî'nin *Me'âlimü't-tenzil*'inden alıntı yapmış; kıraat imamlarından Ebû Ca'fer ve İbn 'Âmir'in feltefraḥû/فَلْتَفْرَحُوا ve tecma'ûn/تَجْمَعُونَ kelimelerinin ilkinin muhatab sîgasında, ikincisini ğayb sîgasında okuduğunu, Ya'kûb'un ise her iki kelimeyi de muhatab sîgasında okuduğunu ve diğer kıraat imamlarının da her iki kelimeyi ğayb sîgasında okuduğunu aktarmıştır.⁸⁶ Hadisin şerhi hakkında müellifin alıntı yaptığı kaynakta yer alan bilgi budur.⁸⁷ Fakat kıraat kaynaklarına bakıldığında Ebû Ca'fer ve

⁸⁰ 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/6.

⁸¹ Ebû'l-Ḥasen es-Şafâkusî, *Ġaysü'n-nef fi'l-kirâ'âti's-seb'* (Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2013), 215.

⁸² Yûnus 11/58; 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/12.

⁸³ 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/12.

⁸⁴ Zebîdî, *el-İdâh*, 262; Kâdî, *el-İdâh*, 111.

⁸⁵ Yûnus 11/58; 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/13.

⁸⁶ 'Azîmâbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, 11/13.

⁸⁷ Beğavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 411.

İbn ‘Âmir’in yukarıda verilen bilgi doğrultusunda okuduğu görülmele beraber yazarın Ya‘kûb diye aktardığı kıraatin Ya‘kûb’un ravisi Ruveys’e ait olduğuna şahit olunmaktadır.⁸⁸ Bir diğer ifadeyle Ya‘kûb kıraatinin bir diğer ravisi Ravh, zikri geçen kelimeyi Ruveys gibi okumamaktadır. Dolayısıyla yazarın bilgi aktarımı yaptığı *Me‘âlimü’t-tenzil* adlı kaynak kıraat ilmi açısından yanlış bilgi içermektedir.

- Hz. Aişe’den şöyle nakledilmiştir: Allah’ın Rasûlü ferûhün ve-rayhânün/فَرُوحٌ وَرَيْحَانٌ okumuştur.⁸⁹

‘Azîmâbâdî, nakledilen hadiste okunuşu gösterilen âyetle alakalı ilk olarak Beğavî’nin *Me‘âlimü’t-tenzil*’inden alıntı yapmış; kıraat imamlarından Ya‘kûb’un feravhün/فَرَوْحٌ kelimesini vâv/و, harfinin iskânı ve râ/ر harfinin dammesiyle okuduğunu aktarmıştır.⁹⁰ Beğavî’nin *Me‘âlimü’t-tenzil*’inde durum gerçekten de böyledir.⁹¹ Fakat feravhün/فَرَوْحٌ kelimesini vâv/و, harfinin iskânı ve râ/ر harfinin dammesiyle okuyan kıraat imamı Ya‘kûb’un her iki ravisi değil, sadece Ruveys’dir.⁹² Dolayısıyla müellifin bilgi aktarımı yaptığı kaynak kıraat ilmi açısından yanlış bilgi içermektedir.

Bu başlık altında tercüme edilen hadislerin şerhinde yazarın, bazen bilgiyi kaynaktan yanlış aktardığı bazen de bilgi aktarımı yaptığı kaynağın yanlış bilgi içerdiği tespit edilmiştir. Müellifin bilgiyi yanlış aktarması dikkatsizliğin sonucu olarak değerlendirilebilir. Ancak yazarın bilgi aktardığı kaynağın kıraat ilmi açısından yanlış bilgi içeriyor olması şerhte kullanılan kaynakların hiçbirinin kıraat ilminin temel kaynağı olmamasından kaynaklanmaktadır.

2.2.1.6.2. Eksik Bilgi Aktarımı Yaptığı Hadisler

- Lakîṭ b. Şabrah’dan şöyle nakledilmiştir: Benî Müntefik kfilesiyle Allah’ın Rasûlünü ziyaret ettik. -Daha sonra Lakîṭ olayı anlattı, sonunda Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bir kelimeyi nasıl telaffuz ettiğini aktardı ve dedi ki: Hz. Peygamber lâ teşebenne/لَا تَحْسِبَنَّ dedi, lâ teşibenne/لَا تَحْسِبَنَّ demedi.⁹³

‘Azîmâbâdî yukarıda aktarılan hadiste yer alan teşebenne/تَحْسِبَنَّ kelimesinde sadece sîn/س harfinde vuku bulan kıraat farklılığını yedi kiraate

⁸⁸ İbnü’l-Cezerî, *Tahbîru’t-Teysîr*, 410; Zebîdî, *el-İdâh*, 262; Kâdî, *el-İdâh*, 111.

⁸⁹ el-Vâkıa 56/89; ‘Azîmâbâdî, *Avnu’l-ma‘bûd*, 11/249.

⁹⁰ ‘Azîmâbâdî, *Avnu’l-ma‘bûd*, 11/24.

⁹¹ Beğavî, *Me‘âlimü’t-tenzil*, 929.

⁹² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/2674; Abdulfettâh el-Marşafî, *Şerhu’d-Dürrati’l-muḍiyye fi’l-kırâ’âti’s-şelâsi’l-merḍiyye*, thk. Muhammed Maḥmûd Aḥmed el-Cekenî (Suudi Arabistan: Bernâmecî’l-Kürâsiyyi’l-Baḥşiyye, 2017), 363.

⁹³ ‘Azîmâbâdî, *Avnu’l-ma‘bûd*, 11/8.

göre değerlendirmiş,⁹⁴ fakat yedi kıraat içerisinde teşbeenne/*تحسین* kelimesini gayb sigasıyla okuyanlara işaret etmemiştir. Kıraat imamlarından Nâfi', İbn Keşîr, Ebû 'Amr ve İbn 'Âmir gayb sigasıyla okurken diğer kıraat imamları muhatab sigasında okumuştur.⁹⁵

- Übeyy b. Ka'b'dan şöyle nakledilmiştir: Allah'ın Rasûlü dua etmeye ilk kendinden başladığı. Daha sonra Efendimiz (s.a.v.) şöyle dedi: Allah'ın rahmeti bizim ve Musa Peygamber'in üzerine olsun. Şayet sabretseydi kendisine yol arkadaşlığı yapan kişiyi görürdü. Fakat Musa Peygamber in seeltüke 'an şeyin ba'dehâ felâ tüşâhibnâ kad belâgte min ledünnî/إِنَّ سَأَلْتِكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي dedi. Senette yer alan Hamza b. Zeyyât bu âyeti ledünnî/لَدُنِّي kelimesinde yer alan nûn/ن harfinin şedde-siyle okudu.⁹⁶

'Azîmâbâdî metni verilen hadisin şerhinde öncelikle Beğavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl*'inden alıntı yapmış, kıraat imamlarından Nâfi', Ebû Ca'fer ve 'Âşım'ın ravisi Ebubekir Şu'be'nin ledünnî/لَدُنِّي kelimesini nûn/ن harfinin tahfifiyle ledünî/لَدُنِّي olarak okuduğunu ifade etmiştir.⁹⁷ Müellifin alıntı yaptığı kaynakta yer alan bilgi budur.⁹⁸ Fakat 'Âşım'ın ravisi Ebubekir Şu'be ledünî/لَدُنِّي kelimesini nûn/ن harfinin tahfifine ek olarak dâl/د harfinin harekesinin işmâmıyla okumuştur.⁹⁹ Dolayısıyla müellifin bilgi aktarımı yaptığı kaynak olan *Me'âlimü't-tenzîl* kıraat ilmi açısından eksik bilgi içermektedir.

- Sa'îd b. Müseyyeb'den şöyle nakledilmiştir: Efendimiz (s.a.v.), Ebubekir, Ömer ve Osman mâlikî yevmi'd-dîn/يَوْمَ الدِّينِ okurlardı. Melikî yevmi'd-dîn/يَوْمَ الدِّينِ okuyan ilk kişi Mervan'dır.¹⁰⁰

'Azîmâbâdî yukarıda aktarılan hadisi şerh ederken ilk olarak Şafâkusî'nin *Ğaysü'n-nef'*inden iktibasla kıraat imamlarından 'Âşım ve Kisâî'nin mâlikî olarak okuduğunu aktarmıştır.¹⁰¹ Fakat daha sonra o, Beğavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl*'inden iktibas yapmış ve on kıraat imamından 'Âşım ve Kisâî ve Ya'qûb'un mâlikî olarak okuduğunu dile getirmiştir. Beğavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl*'inde durum gerçekten de böyledir.¹⁰² Fakat Beğavî *Me'âlimü't-tenzîl*'inde Halefü'l-'âşir'in mâlikî/مَالِكِ kelimesini nasıl okuduğuna yer vermemiştir. Halefü'l-'âşir'e gelince o da bu kelimeyi

⁹⁴ 'Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 11/8.

⁹⁵ Mağdisî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 2/630; Kâdî, *el-Vâfi*, 199.

⁹⁶ el-Kehf 18/76; 'Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 11/14.

⁹⁷ 'Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 11/15.

⁹⁸ Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 555.

⁹⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 406; Mağdisî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 2/846; Kâdî, *el-Vâfi*, 257.

¹⁰⁰ el-Fâtîha 1/3; 'Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 11/31.

¹⁰¹ 'Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 11/31.

¹⁰² Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 14.

mâlik/مالك olarak okumuştur.¹⁰³ Dolayısıyla yazarın bilgi aktarımı yaptığı *Me‘âlimü’t-tenzîl* eksik bilgi içermektedir.

- Ebû Zerr’den şöyle nakledilmiştir: Güneş batmak üzereyken Efendimiz (s.a.v.) eşiğin üzerindeydi ve ben de terkindeydim. Efendimiz bana ‘bu güneş nereye batıyor’ diye sordu. Ben de ‘Allah (c.c.) ve Rasûlü daha iyi bilir’ dedim. Efendimiz bu sefer şöyle dedi: Güneş, kara balçıklı/حامية bir suya doğru batar.¹⁰⁴

‘Azîmâbâdî yukarıda zikredilen hadisi şerh ederken Beğavî’nin *Me‘âlimü’t-tenzîl*’inden on kıraat çerçevesinde iktibas yapmıştır. ‘Azîmâbâdî’nin alıntı yaptığı Beğavî on kıraat farklılığını verirken Ebû Ca’fer, Ebû ‘Amr, Hâmza, Kisâi ve Ebubekir Şu‘be’nin hâmiyetin/حامية okuduğunu aktarmıştır.¹⁰⁵ Kıraat kaynaklarına bakıldığında ise zikri geçen imamlara ek olarak Halefû’l-‘âşir’in de hâmiyetin/حامية okuduğu görülmektedir. Dolayısıyla müellifin bilgi aktarımı yaptığı kaynak olan *Me‘âlimü’t-tenzîl*, kıraat ilmi açısından eksik bilgi içermektedir.

Bu başlık altında yer verilen hadislerde yazarın bazen kaynak belirtmeden yaptığı şerhin bazen de kaynak belirterek yaptığı şerhin eksik bilgi içerdiği tespit edilmiştir. Eksik bilgiler kıraat kaynakları kullanılarak tashih edilmiştir.

Sonuç

Makalede ilk olarak Ebû Dâvûd’un *Sünen* adlı eserinin *Kitâbü’l-Hurûf ve’l-Kırâ’ât* adlı bölümünün muhteva analizi yapılmıştır. Bu inceleme sonucunda müellifin bölüm içerisinde yer alan hadislerde yer alan kelimelerin eda keyfiyetini iki yönlü ele aldığı tespit edilmiştir. Bunların ilki Peygamber Hz. Peygamber’in (s.a.v.) âyetler üzerinden bazı kelimeleri nasıl telaffuz ettiğine dair rivayetlerdir. Diğeri ise yazarın rivayet edilen hadislerden kıraat ilmi açısından eda keyfiyetine taalluk eden kelimeleri âyetlerde var olan kıraat farklılığıyla irtibatlandırmasıdır.

Makalede ikinci olarak ‘Azîmâbâdî’nin Ebû Dâvûd’un *Sünen* adlı eserinin *Kitâbu’l-Hurûf ve’l-Kıraat* bölümüne yapmış olduğu şerh değerlendirilmiştir ve şu hususlar tespit edilmiştir:

- Klasik ve modern hadis şerhlerinde bölüm başlıkları hakkında bilgi verilmesi bilinen bir olgudur. XX. yüzyılda yaşayan ‘Azîmâbâdî, *Kitâbu’l-Hurûf ve’l-Kırâ’ât* bölümünün şerhinden önce ne *hurûf* ve *kıraat* kelimeleri-

¹⁰³ İbnü’l-Cezerî, *Tahbîru’t-Teysîr*, 196; Zebîdî, *el-İdâh*, 108; Kâdî, *el-İdâh*, 18.

¹⁰⁴ ‘Azîmâbâdî, ‘Avnu’l-ma‘bûd, 11/35.

¹⁰⁵ Beğavî, *Me‘âlimü’t-tenzîl*, 558.

ni açıklama gereği hissetmiş ne de kıraat ilmiyle alakalı kısa da olsa bilgi vermiştir.

- 'Azîmâbâdî, *Kitâbu'l-Hurûf ve'l-Kırâ'ât* bölümün şerhinde kıraat ilmi açısından nasıl bir yol izleyeceğini belirtmemiş ve bununla beraber hadislerin şerhinde temel kıraat kitaplarını değil tefsir kitaplarını kaynak olarak kullanmıştır. Bu durum 'Azîmâbâdî'nin bölüm içinde yer alan hadisleri bazen yedi kıraate göre bazen on kıraate göre değerlendirmesine, bazen şaz kıraatlere yer verip Ebû Ca'fer, Ya'qûb ve Halefü'l-âşir'in kıraatlerine değinmemesine, bazen hadisleri değerlendirmeden geçmesine, bazen yanlış ve eksik iktibas yapmasına sebebiyet vermiştir.

- 'Azîmâbâdî'nin bölüm içerisinde mükerrer olan hadislerin birisini yedi kıraate göre diğerini on kıraate göre şerh etmesi, bazı hadislerin şerhinde bir bilgiyi iki kere aktarması, ikinci kez aktarılan bilgiyi yanlış aktarması ve bir önceki bilgiyle karşılaştırmadan vermesi ve kıraat kaynağı olmayan birtakım kaynaklara güvenip o kaynakları teftiş etmeden hadislerin şerhinde kullanması tespit edilen diğer noktalardır.

- 'Azîmâbâdî'nin *Kitâbu'l-Hurûf ve'l-Kırâ'ât* bölümü şerhinde kıraat ilmi açısından bir yöntem belirlememesi, kıraat kaynakları yerine tefsir kaynaklarından iktibaslar yapması ve elinde olan kaynakları nispeten düzensizce kullanması şerhin yüzeyselliğine ve düzensizliğine yol açmıştır.

Ortaya konulan tüm bu eksikliklerden de anlaşılacağı üzere temel hadis kitaplarındaki rivayetlerin ilgili alanlardaki uzman kişiler tarafından şerh edilmesi daha uygun gözükmektedir. Aksi takdirde bu çalışmada da tespit edildiği gibi şerhlerde birtakım yüzeysel değerlendirmelerle karşı karşıya kalınması kaçınılmaz olmaktadır.

Kaynakça

- Agitoğlu, Nurullah. "Şerhlerde Mehdilik Meselesi ve Sünnî-Şîî Tartışması: Azîmâbâdî'nin Ebû Dâvûd Şerhi Örneği". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2017), 932-950.
- Aydın, Mehmet Âkif. "Azîmâbâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/329-330. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstihlaları Sözlüğü*. İstanbul: İfav Yayınları, 8. Basım, 2015.
- 'Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emîr. *'Avnu'l-ma'bûd 'alâ Süneni Ebî Dâvûd*. Thk. 'Abdurrahman Muhammed 'Uşmân. 13 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1969.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî. *İthâfü fuğalâ'i'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer*. Thk. Şa'bân Muhammed İsmâ'îl. 3 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Hâzım, 2010.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Me'âlimü't-tenzîl*. Thk. 'Abdullâh b.

- Ahmed b. ‘Alî ez-Zeyd. Riyâd: Dâru’s-Selâm, 1993.
- Çetin, Abdurrahman. *Kıraatların Tefsire Etkisi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2012.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur’ân-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensar Yayınları, 3. Basım, 2013.
- Dağ, Mehmet. “İbn Mücâhid’in Kıraat Ekollerini Yedi İle Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Ekev Akademi Dergisi* 10/27 (2016), 81-104.
- Dinçoğlu, Mehmet. *Ebû Dâvud’un Sünen’i: Kaynakları ve Tasnif Metodu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Dânî, Ebû ‘Amr ‘Usmân b. Sa‘îd. *et-Teysîr fi’l-kırâ’âti’s-seb‘*. Thk. Ferîd Muḥammed b. Azzûz. Dımaşq: Dâru İbn Keşîr, 2. Basım, 2016.
- Girnâti, Ahmed b. Muḥammed el-Kelbî. *et-Teshîl li ‘ulûmi’t-tenzîl*. Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1995.
- Hârûf, Muḥammed Fehd. *el-Kırâ’ât ve’l-‘ahrufü’s-seb‘a*. Dımaşq: Dâru’l-Beyrûtî, 2009.
- İbn ‘Âşûr, Muḥammed eṭ-Ṭâhir. *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: ed-Dâru’t-Tûnusiyye, 1984.
- İbnü’l-Cezerî, Ebü’l-Ḥayr Muḥammed b. Muḥammed b. ‘Alî b. Yûsuf. *Tahbîru’t-Teysîr fi’l-kırâ’âti’-eimme’ti’l-‘aşr*. Thk. Ahmed Muḥammed Muflih el-Ḳudât. Zerḳâ: Cem‘iyyetü’l-Muḥâfaza ‘ale’l-Ḳur’âni’l-Kerîm, 2. Basım, 2010.
- İbnü’l-Cezerî, Ebü’l-Ḥayr Muḥammed b. Muḥammed b. ‘Alî b. Yûsuf. *Ṭayyibetü’n-neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr*. Thk. Eymen Rüşdî Süveyd, Dımaşq: Dâru’l-Ġavşânî, 2. Basım, 2013.
- İbnü’l-Cezerî, Ebü’l-Ḥayr Muḥammed b. Muḥammed b. ‘Alî b. Yûsuf. *Müncidü’l-mukri’in ve müşhidü’t-ṭâlibîn*. Thk. Nâsır Muḥammedî Muḥammed Câd. Riyâd: Dâru’l-Meymân, 2014.
- İbnü’l-Cezerî, Ebü’l-Ḥayr Muḥammed b. Muḥammed b. ‘Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr*. Thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 5 Cilt. Dımaşq: Dâru’l-Ġavşânî, 2018.
- İsfahânî, Râġıb. *Müfredât: Kur’ân Kavramları Sözlüğü*. Trc. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 3. Basım, 2012.
- Karaçam, İsmail. *Kıraat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatlerin Yorum Farklılıklarına Etkisi*. İstanbul: İfav Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Ḳâdî, Abdulfettâh Abdulġanî. *el-İdâh limetni’d-Dürra*. Ḳâhire: Dâru’s-Selâm, 2. Basım, 2015.
- Ḳâdî, Abdulfettâh Abdulġanî. *el-Vâfi fi şerhi’s-Şâtibiyye*. Ḳâhire: Dâru’s-Selâm, 10. Basım, 2015.
- Ḳâdî, Abdulfettâh Abdulġanî. *el-Budûru’z-zâhira fi’l-kırâ’âti’l-‘aşri’l-mütevâtira*. Ḳâhire: Dâru’s-Selâm, 2015.
- Marşafî, Abdulfettâh. *Şerhu’d-Dürrati’l-muḍiyye fi’l-kırâ’âti’s-selâsi’l-merḍiyye*. Thk. Muḥammed Maḥmûd Ahmed el-Cekenî. Suudi Arabistan: Bernâmecî’l-Kürâsiyyi’l-Baḥşîyye, 2017.

- Mağdisî, 'Abdurrahman b. İsmâ'îl b. İbrâhîm Ebû Şâme. *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'alleku bi'l-kitâbi'l-'azîz*. Thk. Tayyar Altıkulaç. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, 1986.
- Mağdisî, 'Abdurrahman b. İsmâ'îl b. İbrâhîm Ebû Şâme. *İbrâzü'l-me'ânî min Hîrzi'l-emânî*. 2 Cilt. Tañtâ: Dâru's-Şahâbe, 2009.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'ân'ın Metin Yapısı*. Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Muđayrî, Aĥmed b. Sa'd b. Ĥuseyn. *Kitâbü's-seb'a dirâseten ve 'arzan*. Riyâd: Kursiyyü'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2015.
- Özşenel, Mehmet. *Pakistan'da Hadis Çalışmaları*. İstanbul: İfav Yayınları, 2014.
- Pilgir, Eren. "Hîrzu'l-Emâni'nin Kıraat Tedrisatındaki Serencamı". *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62:1 (2021), 251-268.
- Şafâkusî, Ebû'l-Ĥasen. *Ġayşü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb'*. Dımaşq: Dâru'n-Nevâdir, 2013.
- Suyûfî, Celâlüddîn. *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Thk. 'Abdullâh b. Abdi'l-Muĥsin et-Türkî. 15 Cilt. Kâhire: Merkezü Hecr li'l-buĥûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2003.
- Tirmizî. Ebû 'İsâ Muĥammed b. 'İsâ b. Sûrah b. Mûsâ İbnü'd-Ďahhâk. *Sünenü't-Tirmizî*. Thk. Râ'id b. Şabrâ Ebî 'Alfa. Riyâd: Dâru'l-Ĥađâra, 2. Basım, 2015.
- Süveyd, Eymen Rüşdi. "Mukaddime". *el-İkdü'n-neğid fi şerĥi'l-kaşid*. Thk. Eymen Rüşdi Süveyd. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Mektebât, 2001.
- Şükrî, Aĥmed Ĥâlid vd. *el-Müzhir fi şerĥi's-Şâtibiyye ve'd-Dürra*. 'Amman: Dâru 'Ammâr, 31. Basım, 2016.
- Türcan, Zişan. *Hadis Literatüründe Şerĥ Geleneği ve Özellikleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Türker, Ömer. *İslam'da Metafizik Düşünce: Kindî ve Fârâbî*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.
- Türker, Ömer. *Anlamı Tamamlamak: İslam Düşünce Geleneğinin Anadolu Coğrafyasındaki Bileşenleri*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- Ürmî, Muĥammed Emîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Ĥuseyn. *Şerĥu Süneni İbn Mâce*. Thk. Ĥâsim Muĥammed 'Alî Ĥuseyn Mehdî. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2016.
- Yılmaz, Fethullah. "Azîmâbâdi'nin "Avnu'l-Ma'bûd" adlı Ebû Dâvûd Şerhinin Metodolojik Açıdan İncelenmesi". *Ekev Akademi Dergisi* 19/63 (2015), 93-115.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 11. Basım, 2013.
- Zebîdî, 'Uşmân. *el-İđâĥ 'alâ metni'd-Dürra*. Thk. 'Abdürrâziĥ b. 'Alî b. İbrâhîm Mûsâ. Tañtâ: Dâru'd-Ďiyâ', 3. Basım, 2003.
- Zemaĥşerî, Ebu'l-Kâsim Maĥmûd b. 'Umer b. Muĥammed. *Esâsu'l-belâĝa*. Thk. Muĥammed Bâsil 'Uyûnu's-sûd. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1998.